

РОЗБУДОВА КИЄВО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ВИЗНАННЯ ЇЇ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

DEVELOPMENT OF THE KYIVAN RUS' STATE AND ITS RECOGNITION
ON THE INTERNATIONAL ARENAСвятоцька В.О., д.ю.н.,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національний університет «Львівська політехніка»

Наукова стаття присвячена питанням зародження державності у східних слов'ян та формування могутньої Києво-Руської держави, як унікальної, але взірцевої середньовічної держави. Історія держави і права Києво-Руської держави розглядається автором через призму української державності, яка є понад тисячолітньою та безперервною.

Автор досліджує в хронологічному порядку процес зародження, становлення, розвитку та занепаду могутньої та величної Київської держави. У статті присвячено увагу процесам економічного, політичного та соціального розвитку Русі. Досліджуються питання формування могутньої Києво-Руської держави, як унікальної, але взірцевої середньовічної держави зі слов'янськими, вікінгськими, візантійськими, хозарськими та західноєвропейськими елементами. Стверджується, що цей етап є одним з найважливіших в історії української безперервної державності.

Автором виокремлено три етапи розвитку Києво-Руської держави: виникнення і становлення (IX – кін. X ст.); піднесення і розвиток (кін. X – серед. XI ст.); політичної роздробленості (кін. XI – серед. XIII ст.).

Аналізується, що вже на початку IX ст. існувала рання держава Україна-Русь, яка була високо розвинутою та зноюю в тодішньому світі державою. Досліджуються періоди піднесення і розвитку Києво-Руської держави з кінця X до середини XI ст. У статті історичний екскурс присвячено часам князювання Володимира Великого, коли Києво-Руська держава підіймається на цивілізаційну сходинку завдяки обраному князем шляху християнізації.

За результатами аналізу робляться висновки про те, що визнання Київської Русі на міжнародній арені як цивілізованої, культурної і розвинутої держави відбулося ще в першій половині IX ст. Висновується, що міжнародні дипломатичні та торговельні відносини руської держави було продовжено завдяки зовнішній політиці князів Галицько-Волинської держави, яка у 1199 р. стала спадкоємицею та правонаступницею державно-правових традицій роздробленої Русі.

Ключові слова: історія Києво-Руської держави, зародження державності у східних слов'ян, виникнення і становлення Києво-Руської держави, розвиток Київської держави, занепад Київської Русі.

The scientific article is devoted to the issues of the emergence of statehood among the Eastern Slavs and the formation of the powerful Kyivan Rus' state, as a unique but exemplary medieval state. The history of the state and law of the Kyiv-Rus state is considered by the author through the prism of Ukrainian statehood, which is more than a thousand years old and continuous.

The author examines in chronological order the process of birth, formation, development and decline of the powerful and majestic Kyiv state. The question of the formation of the powerful Kyivan Rus' state, as a unique but exemplary medieval state with Slavic, Viking, Byzantine, Khazar and Western European elements, is investigated. It is claimed that this stage is one of the most important in the history of continuous Ukrainian statehood. The article focuses on the processes of economic, political and social development of Rus.

The author singles out three stages of the development of the Kyivan Rus' state: emergence and formation (IX – late X centuries); rise and development (late 10th – middle 11th centuries); political fragmentation (end of the 11th – middle of the 13th centuries). It is analyzed that already at the beginning of the 9th century there was an early state of Ukraine-Rus, which was a highly developed and well-known state in the world at that time. The periods of the rise and development of the Kyivan Rus' state from the end of the 10th to the middle of the 11th century are studied. The historical excursion in the article is devoted to the times of the reign of Volodymyr the Great, when the Kyivan Rus' state climbed the civilization ladder thanks to the path of Christianization chosen by the prince.

Based on the results of the analysis, it is concluded that the recognition of Kyivan Rus' on the international arena as a civilized, cultural and developed state took place in the first half of the 9th century. It is concluded that the international diplomatic and trade relations of the Russian state were continued thanks to the foreign policy of the princes of the Galicia-Volyn state, which in 1199 became the heir and legal successor of the state-legal traditions of the fragmented Rus'.

Key words: the history of the Kyivan-Rus' state, the birth of statehood among the Eastern Slavs, the emergence and formation of the Kyivan-Rus' state, the development of the Kyivan state, the decline of Kyivan Rus.

Українська державність має понад тисячолітнє коріння та є безперервною. Сучасний процес українського державотворення неможливий без роздумів над минулими державотворчими процесами, що відбувались на території української держави. У сучасному світі спостерігається особливий інтерес до виникнення і становлення української державності, що зумовлено складною військовою ситуацією в Україні.

Впродовж сотні років історія України розглядалася через фільтр імперіалізму, колонізації та русифікації. Українці вважалися «нездатними» на національно-державне будівництво, а існування самої держави – України – ставилось під сумнів. Натомість, державницькі традиції української історії спростовують будь-які нав'язані сусідні державами ідеологічні вигадки.

Державотворчі процеси на українських землях тривали починаючи з античних часів, коли на цій території існували такі протодержавні утворення, як Скіфська держава, античні міста-держави та Боспорське царство. Проте, най-

більший спадок державницьких традицій залишила рання українська княжа держава – Київська Русь.

Києво-Руська держава на полицях історії Східної Європи має таке ж велике історичне значення, як імперія Карла Великого в історії Західної Європи [1, с. 30].

На першому етапі розвитку Києво-Руської держави можемо говорити про її зародження і становлення (IX – кін. X ст.).

Формування могутньої Києво-Руської держави, як унікальної, але взірцевої середньовічної держави зі слов'янськими, вікінгськими, візантійськими, хозарськими та західноєвропейськими елементами, є чи не найважливішим етапом в історії української безперервної державності.

«Русь» або «Руська земля» – таку назву отримала військово-політична структура, утворена східними слов'янами на берегах Дніпра із центром у Києві наприкінці IX століття.

Оскільки центром східнослов'янської держави впродовж багатьох століть був Київ, Русь у історичній літературі отримала назву «Київська Русь» [2].

Київське Подніпров'я було першим територіальним осередком Руської землі, яке заселило плем'я полян-руси-чів, серед яких було три брати Кий, Щек і Хорив та їхня сестра – Либідь. Саме вони, згідно «Повісті минулих літ», збудували місто, що було назване в честь старшого брата Кия – Києвом [3].

Ще багато років їхні нащадки правили Києвом, першими серед яких були слов'янські князі Аскольд і Дір. Мова йде про 860-ті роки, починаючи з цього періоду літопис подає нам послідовний династичний виклад історії Русі. Вже в цей період Русь стає однією з провідних країн тодішнього світу [4].

Наступними свою владу в племінних князівствах східних слов'ян у Києві встановили Олег Віщий та його дружина. Так, у 882 р. Олег, який взяв Київ та вбив київських князів Аскольда і Діра, об'єднує Північну Славю з центром у Новгороді та Південну Полянію-Русь з центром у Києві. Так виникає ранньофеодальна монархічна держава Русь з центром у місті Києві – Київська Русь.

За часів їхнього правління починається розбудова могутньої та величної Києво-Руської держави. Відбувається інституалізація князівської влади, встановлюється та зміцнюється соціально-політичні відносини між київським князем та підвладним йому племінним населенням, на утриманні якого перебував князь. Зміцнюється міжнародна торгівля, що сприяло економічному розвитку Русі, утворенню нових форм соціальних та суспільно-політичних спільнот [5, с. 172–173].

Після смерті Олега, за правління князя Ігоря, інституалізація князівської влади тільки поглиблюється, а система збирання данини з підвладного населення удосконалюється. Щоправда, за це фінансове поневолення князя було вбито його ж поневоленими жителями. Дружина Ігоря – княгиня Ольга, помстилася за смерть чоловіка та зробила збирання данини ще жорсткішою, визначила чіткі строки, обсяги та місця для її зберігання. Розширюється підвладна князівському роду територія. За правління княгині Ольги влада київського княжого роду закріплюється ще сильніше, а отже відбувається зміцнення державної влади Русі.

Перш ніж Київська держава була визнана на міжнародній арені, що було вкрай важливим для еліти Русі, київськими князями було здійснено численну кількість далеких військових походів. Так, вже після збройних походів на греків князів Аскольда і Діра у 860 р., князя Олега Віщого у 907 р., князя Ігоря у 941 р. Русь стала званою у цивілізованому світі.

Наступний київський князь – син Ольги Святослав, який близько 964 р. захопив землі Хозарського каганату, а у 967 підкорив своїй владі майже всю східну Болгарію. Таким чином він забажав не тільки міжнародного визнання для Русі, але й вирішив зробити її сильним суперником Візантії. Щоправда, вбивство печенігами на Дніпровських порогах Святослава та його дружинників у 972 р. призвело до значного ослаблення державно-політичної організації Русі та початку кризового періоду у вже досить могутній на той час східно-слов'янській державі [6, с. 173–174].

Аналізуючи даний етап зародження та становлення Києво-Руської держави, необхідно зазначити, що вже на початок IX ст. ця держава була відома на міжнародній арені. Так, згідно Бертинських анналів середньовічної пам'ятки, написаної в Франкській імперії у 830–882 рр. – у 838–839 рр. держава Київська Русь мала тісні міжнародні зв'язки з наймогутнішими державами того періоду – Візантійською та Франкською імперіями. Так, в анналах йдеться про торговельні та дипломатичні зв'язки з обома імперіями. У другій частині анналів описано 838 рік, коли між Візантією та Руською державою було укладено торговельну угоду. Також в анналах йдеться про візит послів Руської держави до візантійського імператора Теофіла, а згодом у 839 р. завдяки протекції правителя Візантії, руських послів було прийнято франкським імператором Людовиком Благочестивим [7].

На другому етапі розвитку Києво-Руської держави говоримо про її піднесення та розвиток (кін. X – серед. XI ст.).

11 червня 979 року великий князь Володимир утвердився на престолі та розпочав низку реформ, перші з яких стосувались системи оподаткування. Завдяки цим реформам вдалося суттєво збільшити надходження коштів до державної казни. Володимир продовжив розпочаті княгинєю Ольгою та її сином Святославом реформи державного управління, взявши під свій контроль місцевих посадників-управлінців та посадивши в найголовніших містах Київської держави довірених бояр та своїх дітей.

Також Володимир реорганізував систему язичницьких культів і вірувань. Щоправда, така система вірувань перешкоджала подальшому розвитку Київської держави та інтеграції її у співтовариство цивілізованих європейських народів. Так, великий князь зробив цивілізаційний вибір для України-Русі – обрав християнство у його візантійському варіанті. Це сприяло піднесенню престижу держави, поставило її на один рівень з цивілізованими християнськими країнами, сприяло культурному та освітньому розвитку. Християнізація Русі зробила її повноправним членом християнської співдружності, означала її визнання на міжнародній арені та входження до християнської спільноти [8].

Таким чином князь Володимир підняв Русь-Україну на нову сходинку розвитку – цивілізаційну, адже тогочасні цивілізовано-розвинені держави давно прийняли християнство. Тому, такий крок був ключовим для подальшого розвитку Київської держави та її вступу в сім'ю цивілізованих народів.

Подальшого розвитку після Хрещення Русі набули її культура та мистецтво. Так, розвивалися живопис, кам'яна архітектура, музичне мистецтво, поширювалась писемність та розвивались визначні пам'ятки літератури. Серед найпопулярніших книг з часів прийняття християнства стала Біблія.

Особливого розвитку в Київській державі набула церковна організація, яка була включена у структуру державної влади і управління. Повноваження церкви були значно розширені, адже церкву було наділено функціями судочинства [9, с. 52–53].

Також розпочалося церковне будівництво. У 989 р. за наказом князя Володимира Святославовича на території Київського дитинця було закладено Десятинну церкву (Успіння Пресвятої Богородиці). У 1011 р. розпочалося будівництво головного храму Київської метрополії – собору Святої Софії – Премудрості Божої [10].

Нова церковна організація цілком і повністю відображала тогочасну систему політико-ідеологічних уявлень, згідно яких великокнязівська влада була могутньою і значущою, а її верховенство було безапеляційним. Місто Київ утвердилося як головне і священне. Головною ідеологією Києво-Руської держави було утверджено ідеологію священної держави, така ідеологія повторювала Візантійську модель державного управління, яка обґрунтовувала теократичну концепцію імператорської влади – представника Бога на Землі.

Розбудову могутньої централізованої держави після смерті Володимира у 1015 р. продовжили його сини – Ярослав та Мстислав. Щоправда, чотири роки поспіль після смерті батька вони не могли поділити владу на Руських землях. Після того, як їм вдалося порозумітися та укласти мирну угоду у 1026 р., поділивши володарювання на землях Руських на Правобережжі і Лівобережжі, розвиток Києво-Руської держави продовжився.

Особливого розвитку держава зазнала за князювання Ярослава Володимировича, який після смерті брата Мстислава у 1036 р. став самовладним правителем Києво-Руської держави. Він продовжив справу батька у розбудові могутньої священної християнської держави зі священною столицею – Києвом. Великий князь Ярослав Мудрий

продовжив розпочате батьком масштабне церковне будівництво, писемну та законотворчу діяльність, розвиток освіти і літератури, мистецький та культурний розвиток.

Важливою для подальшого розвитку та зміцнення держави була зовнішня політика та «шлюбна дипломатія» великого князя Ярослава, яка повністю повторювала цивілізаційний шлях його батька Володимира. Зовнішня політика Ярослава була спрямована на зміцнення зв'язків з європейськими більш розвиненими державами. Так, доньки великого князя були видані за королів Франції, Норвегії, Угорщини. Сам князь був одружений з донькою шведського короля. Така політика сприяла зміцненню могутності Києво-Руської держави та утвердження її на міжнародній арені тогочасного світу.

Зміцнюючою для держави була і внутрішня політика Ярослава, основним завданням якої було відновлення централізованої влади. Після її відновлення, розбудова Києво-Руської держави набрала особливих темпів. Так, Ярослав удосконалив систему управління, пом'якшив данину, збудував нову оборонну лінію на півдні держави, заснував нові міста та приділив багато уваги розвитку вже існуючих [11, с. 183–185].

На третьому етапі розвитку Києво-Руської держави настає період політичної роздробленості (кін. XI – серед. XIII ст.).

Після смерті Ярослава Мудрого у 1054 р. організація політичної системи Києво-Руської держави була змінена. Так, за заповітом Ярослава Мудрого його старший син Ізяслав Ярославович одержав престол в Києві із великокнязівським доменом, щоправда йому довелося поділитись владою і було встановлено систему управління під назвою «тріумвірат» – управління державою трьома братами (старшими синами Ярослава). Така система управління виявилась недосконалою та була зруйнована. Після тривалої завойовницької боротьби за великокнязівський трон у 1073 р. Ізяслава було скинуто з престолу його ж братами Святославом і Всеволодом. У 1077 році Ізяслав Ярославичу вдалося повернути київський престол, але вже восени 1078 року він загинув на полі бою, виборюючи право на великокнязівський престол у інших Ярославичів.

Києво-Руська держава була ослаблена.

Після смерті Ізяслава київський домен дістався єдиному з п'яти живих синів Ярослава Мудрого – Всеволоду Ярославичу. Проте влада князя настільки була послабленою, що єдиновладної київської держави відновлено не було. Оскільки ключові державні рішення на цьому етапі розвитку Києво-Руської держави приймаються найвпливовішими князями, Всеволоду Ярославичу довелося створити родинний дуумвірат зі своїм сином Володимиром Мономахом, хоча формально він залишався самостійним правителем.

За часів правління Володимира Мономаха у 1113–1125 рр. політична ситуація в країні значно стабілізувалась. Особливого значення мали законодавчі зміни, які значно полегшували становище таких соціальних категорій осіб, як залежні селяни-смерди, закупи та боржники. Проте Володимир Мономах та його син Мстислав були останніми князями, в руках яких зосереджувалась централізована влада в державі з центром у Києві, доки земельна знать не відокремилась [12].

З другої половини XII ст. Києво-Руська держава втрачає державну та територіальну єдність. Триває постійна боротьба князівських кланів за Київ, який попри удільну роздробленість в державі залишається політичним та культурним центром.

Ординське нашестя 40-х років XIII ст. ще більше похитнуло подальший розвиток держави.

Висновки.

1. Вже на початку IX ст. існувала рання держава Україна-Русь, яка була високо розвинутою та знаною на міжнародній арені державою.

2. З кінця X до середини XI ст. Київська Русь проходила періоди піднесення і розвитку. У часи князювання Володимира Великого Києво-Руська держава підіймається на цивілізаційну сходинку завдяки обраному князем шляху християнізації. Хрещення Русі у 988 р. сприяло піднесенню престижу держави, поставило її на один рівень з цивілізованими християнськими країнами, сприяло культурному та освітньому розвитку, зробило її повноправним членом християнської співдружності, що означало її визнання на міжнародній арені та входження до християнської спільноти.

3. За часів правління князя Ярослава Мудрого Рюриквича, сина Володимира Великого, Київська Русь стала централізованою та єдиновладною державою, досягла неабиякого розквіту, стала однією з провідних держав тогочасної Європи, була визнана на міжнародній арені. Ярослав Володимирович продовжив розпочате батьком масштабне церковне будівництво, писемну та законотворчу діяльність, розвиток освіти і літератури, мистецький та культурний розвиток.

4. З кінця XI до середини XIII ст. Києво-Руська держава зазнала політичної роздробленості. В цей період значно послаблюється влада київського князя та зростає роль місцевих князів і бояр.

5. Міжусобні війни місцевих князів, зміна світових торговельних шляхів, активізація нападів кочівників та монгольська навала призвели до розпаду Київської Русі у другій половині XII ст.

6. Попри це, міжнародні дипломатичні та торговельні відносини руської держави було продовжено завдяки зовнішній політиці князів Галицько-Волинської держави, яка у 1199 р. стала спадкоємицею та правонаступницею державно-правових традицій роздробленої Русі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ухач В. З. Історія держави і права України: навчальний посібник (конспекти лекцій). – Тернопіль : Вектор, 2011. 378 с.
2. Смолій В. А. Енциклопедія історії України: Т. 4 : Наукова думка, 2007. 528 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kyivska_Rus (дата звернення: 01.09.2024).
3. Повість минулих. URL: https://dovidka.biz.ua/povist-minulih-lit-skorocheno/#google_vignette (дата звернення: 01.09.2024).
4. Смолій В. А. Енциклопедія історії України: Т. 4: Наукова думка, 2007. 528 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kyivska_Rus (дата звернення: 01.09.2024).
5. Українська державність: історико-правничі нариси / за ред. В.А. Смолія. Київ : Юридичне видавництво «Право України», Всеукраїнська правозахисна організація «Меморіал» імені Василя Стуса, 2021. с. 498
6. Там же.
7. Бертинські аннали URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бертинські_аннали (дата звернення: 12.08.2024).
8. Грушевський М. С. Історія України-Руси. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur10905.htm> (дата звернення: 15.07.2024).
9. Ухач В. З. Історія держави і права України : навчальний посібник (конспекти лекцій). – Тернопіль : Вектор, 2011. 378 с.
10. Мистецтво і культура Київської Русі. URL: <https://ukrartstory.com.ua/tekst-statti/desjatinna-cerkva.html> (дата звернення: 15.08.2024).
11. Українська державність: історико-правничі нариси / за ред. В.А. Смолія. Київ : Юридичне видавництво «Право України», Всеукраїнська правозахисна організація «Меморіал» імені Василя Стуса, 2021. с. 498
12. Тацій В. Я., Рогожин. А. Й., Гончаренко В. Д. Історія держави і права України: підручник у 2-ох томах. Том 1. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2000. 484 с. URL: http://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni__za_red_v_ya_tatsVya_t_1_.pdf (дата звернення: 16.08.2024).